

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ЖЕРТВ НАЦИСТСЬКИХ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ У ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ТА ЕКСПОЗИЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ МЕМОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ «НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ»

Висвітлюється досвід Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. з наукового дослідження теми насильницької депортації та використання примусової праці українських робітників. Спираючись на отримані результати, Меморіальним комплексом проведено цілу низку наукових та музейних заходів з метою вшанування жертв трудових депортацій і збереження пам'яті про них.

Ключові слова: депортація, примусова праця, остарбайтери, Третій райх, Меморіальний комплекс.

На сучасному етапі розвитку залишається актуальним у науковому та громадському середовищі України вивчення різних категорій жертв нацистських переслідувань, зокрема доль громадян, які залучалися до примусової праці в Третьюму райху. Про це свідчить, зокрема, обговорення цього питання на конференції «Війна, окупація, пам'ять: Примусові робітники з України в окупованій Європі» у 2012 р. в Українському інституті національної пам'яті [1].

Не залишаються осторонь дослідження учених Меморіального комплексу про проблеми остарбайтерів з України, які це питання розглядають у комплексі проблематики нацистського окупаційного режиму та колективної пам'яті про Другу світову війну. За понад тридцятилітню історію музею науковцями зібрано значну кількість артефактів, вивчено й систематизовано фондові матеріали, створено стаціонарні та пересувні музейні експозиції, проведено ґрунтовні дослідження в архівах. У 2012 р. співробітники Меморіалу систематизували свій багаторічний науковий доробок з меморіалізації остарбайтерів – як називали примусових робітників нацистські чиновники.

На виконання Указу Президента України № 206/2012 від 22 березня 2012 р. «Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами початку насильного вивезення цивільного населення з території окупованої України на примусові роботи в роки Великої Вітчизняної війни» та з метою вшанування жертв трудових депортацій і збереження пам'яті про них в Меморіальному комплексі проведено цілу низку заходів:

«Українські невольники Третього району» – цикл тематичних музейних уроків з використанням матеріалів залу «Нацистський окупаційний режим в Україні» головної експозиції та реліквійних матеріалів із фондозбірні музею;

«Пізнай світ через історію» – вікторина в рамках Всеукраїнського конкурсу. Спільно з Департаментом освіти і науки, молоді та спорту КМДА, за медіа підтримки Всеукраїнського науково-популярного журналу «Країна знань»;

«Аби не було неволі між людьми» – історичні уроки;

«Україна: Рік 1942 р.» – історико-документальний репортаж (спільно з районними відділами освіти м. Києва);

Благодійна акція для учнівської молоді з різних регіонів України з врученням аудіо-відеофільму «Тріщина через усе життя» (спогади українських примусових робітниць із землі Райнланд), що проводилася протягом 2012–2013 рр.;

Зустріч із волонтерами Переяслав-Хмельницького відділення Міжнародної громадської організації «Міжнародний фонд «Взаєморозуміння і толерантність»;

Проведення II Всеукраїнського конкурсу художніх робіт серед учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів на тему: «Доля дітей у роки Другої світової війни в малюнках учнів» та підбиття його підсумків (спільно з Міжнародною громадською організацією «Міжнародний фонд «Взаєморозуміння і толерантність»). Роботи переможців демонструвалися на виставці дитячих художніх творів, яка була розгорнута у фойє головного корпусу Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.»

Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. є головним науковим осередком серед вітчизняних провідних історичних наукових установ із питань вивчення та дослідження теми насильницької депортації та використання примусової праці українських робітників. У колекції Меморіалу понад 1000 одиниць музейних предметів щодо примусових робітників [9, с. 5]. Перші експонати остарбайтерів надійшли до Меморіалу з фондів музею «Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників», що діяв у Києві в 1946–1950 рр. Ці експонати були зібрані ще під час війни та в перші повоєнні роки, коли тема примусової праці активно використовувалася в антинацистській пропаганді та під час підготовки Нюрнберзького процесу [6, с. 16]. Про власників персональних документів з партизанської виставки співробітники не мають жодної інформації. Ці матеріали можемо використовувати лише як зразки. Нині в колекції музею представлено 75 комплектів персональних документів, які вдалося зібрати завдяки

наполегливій праці наукових співробітників музею впродовж 20 років. Можливо, у майбутньому на їхній основі буде створено новий науково-видавничий проект, що буде другим. Перший – «То була неволя... Спогади та листи оstarбайтерів», здійснений спільно з Інститутом історії України НАН України, був виданий 2006 р.

Колекція широко використовується музеєзнавцями під час проведення наукових досліджень, різноманітних науково-просвітницьких заходів, створенні виставок тощо.

Тільки за останні два роки співробітниками музею підготовлено інформаційно-довідковий покажчик «Ostarбайтери з України. З фондovих колекцій Меморіалу», а також спільно з ученими Інституту історії України НАН України проводиться багаторічне науково-музейне дослідження «Доли невольників Третього райху: соціальний, культурологічний та гуманітарний аспекти» (результати дослідження, вивчення та аналізу поневірянь колишніх українських оstarбайтерів, які у 1997–2002 рр. листувалися з Українським Національним фондом «Взаєморозуміння і примирення» з приводу виплати компенсацій, наданих ФРН).

Музейними працівниками постійно проводиться робота з популяризації пам'яті про оstarбайтерів серед широких верств населення. Зокрема, за останні роки було створено декілька проектів виставок, презентацій, експозицій, своєрідним апогеєм яких стала виставка «Гірке слово – оstarбайтер», відкрита 22 червня 2013 р. в залі «Нацистський окупацийний режим в Україні» головної експозиції музею.

В її основі матеріали, що надійшли останнім часом до фондової колекції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» та результати досліджень науковців музею в Центральному державному архіві вищих органів влади України, Державних архівах Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Кіровоградської, Львівської, Полтавської та Харківської областей.

Головна мета виставки – привернути увагу громадськості до проблеми історії українських оstarбайтерів заради всебічного розуміння її складності й багатогранності.

Виставка складається з двох розділів (перший – матеріали загального характеру, другий – комплекси персоналій), де представлено понад 200 одиниць різноманітних унікальних матеріалів.

У першому розділі «З матеріалів нацистської вербувально-мобілізаційної кампанії та радянської контрпропаганди» варті уваги: знак «Ost» і портретна галерея юнаків та дівчат, що уособлюють своєрідний образ українського оstarбайтера; численні розпорядження, оголошення нацистської окупайної влади з різних регіонів України; газета «Нове

Українське Слово» з оголошенням про перший транспорт із Києва з оstarбайтерами до Німеччини в січні 1942 р.; листи невільників з Київщини, Полтавщини, Чернігівщини, Житомирщини, Харківщини, Дніпропетровщини, Запоріжжя та ін. Зазначимо, що серед представлених в експозиції радянських контрпропагандистських закликів, роз'яснень (видання ЦК КП(б)У, ЦК ЛКСМУ) – ілюстровані листівки, підготовлені за участю знаних українських митців В. Касіяна, А. Малишка, М. Рильського, П. Панча та ін.

Другий розділ «Люди і долі» складається з чотирьох частин. Перша частина «У транспортах невільників – уся Україна», містить персональні матеріали киянки В. Комендантової. Батько, щоб уникнути переслідувань, після повернення доньки додому спалив її паспорт, а замість нього достав довідку про її психічне захворювання. Упродовж усього життя дівчина приховувала, що перебувала на примусових роботах на чужині [3]. Цікавою також є доля родини Заморських. Мати у травні 1942 р. виїхала на примусові роботи до Німеччини вслід за сином Володимиром. Зустрітись їм вдалося лише в 1945 р. [10, с. 13]. Зацікавить відвідувача у цьому розділі пісеньник луганчанки А. Улановської, який вона вела впродовж усього перебування на чужині. Працювала різноробом на авіаційному підприємстві Вінер-Нойштадт. Після перевірки жила і працювала в Автономній Республіці Крим [8]. Усі матеріали розділу переконливо свідчать про виснажливу працю українців на заводах, фабриках, залізницях, шахтах, у сільсько-м господарстві на території Німеччини та окупованих нею країн.

У другій частині «Покарані, але не зламані – в'язні концтаборів» чи не вперше в музейній практиці експозиційними засобами представлені матеріали тих оstarбайтерів, які через непокору пройшли крізь пекло нацистських місць примусового ув'язнення, де взяли активну участь у підпіллі. Варті уваги матеріали Є. І. Гимос. З кінця 1942 р. в'язень концтабору Аушвіц-Біркенау (Польща). Працювала в робочій команді будівельно-шляхової фірми «Шольц і Проске». Навесні 1943 р. важко захворіла на тиф. Лікувалася в інфекційній лікарні м. Бальсько-Бяла (Польща). Отримавши місячну відпустку за станом здоров'я, повернулася додому. У вересні 1944 р. разом із матір'ю переселена з Польщі на територію УРСР (Львівщина). Мешкала і працювала у Львові [4]. Декілька слів про В. С. Шатохіна. У липні 1942 р. вивезений на примусові роботи до Німеччини. Кочегар морського порту Гамбург (Німеччина). За підозрою в саботажі з 13.04.1943 р. до 08.04.1945 р. – в'язень концтабору Бремен-Фарге (філія Нойсгамме, Німеччина). Визволений військами союзників. Працював у радянському фільтраційно-репатріаційному пункті. Повернувшись на батьківщину, здобув юридичну освіту. Мешкав і працював на рівних посадах у Запоріжжі [10, с. 20].

Привертають до себе уваги матеріали В. Є. Галяпи, який у травні 1942 р. вивезений на примусові роботи до Німеччини. Помічник формівника ливарного цеху заводу «Едмунд Беккер і Ко» (Лейпциг, Німеччина). Учасник групової втечі, заарештований та ув'язнений у гестапівській тюрмі Галле (Німеччина). З 13.06.1942 р. до 11.04.1945 р. – в'язень концтабору Бухенвальд. Активний учасник табірної підпілля. Після визволення працював у госпіталі для колишніх в'язнів Бухенвальду. Хворів на туберкульоз легенів, малярію. 05.06.1945 р. вивезений із Бухенвальду для лікування в радянському евакогоспіталі у Бресті (Білорусія). Мешкав і працював у Києві. З 1996 р. і до смерті – голова Апеляційної комісії в Українському національному фонді «Взаєморозуміння і примирення», заступник голови президії Української організації борців антифашистського опору [10, с. 19]. Не залишить байдужим відвідувачів виставки саморобний щоденник К. О. Величко. У 1942 р. вивезена на примусові роботи до Німеччини, робітниця заводу Франкфурт-на-Майні (Німеччина). За спробу втечі ув'язнена в гестапівській тюрмі Берліна. З кінця 1942 р. до 01.05.1945 р. – в'язень нацистського концтабору Равенсбрюк (Німеччина). Після визволення радянськими військами пройшла перевірку у фільтраційному таборі НКВС. Лікувалася. З кінця 1945 р. – діловод військової частини. Працювала вчителем [12].

Саме в цьому розділі чи не вперше представлені матеріали людей, які після визволення з примусових робіт були мобілізовані до лав Червоної армії. Серед таких слід згадати уродженця Хмельниччини О. В. Греха. З травня 1942 р. – остарбайтер. Транзитом пройшов через шталаг IV В (Якобшталь, Німеччина). Робітник паровозно-вагоноремонтного заводу «Штеймбляйс» (Вільна держава Саксонія), наприкінці 1942 р. працював різноробочим у Дрездені. Восени 1943 р. утік із табору. Заарештований. В'язень гестапівської тюрми. Визволений у травні 1944 р. Працював різноробочим у таборі Радобергерштрассе (Дрезден, Німеччина). Визволений радянськими військами 09.05.1945 р. Перекладач Дрезденської військової комендатури. Заарештований і засуджений 21.08.1945 р. за «зраду батьківщини». Перебував у таборах Рибінська Ярославської обл., у Красноярську, у таборі особливого режиму № 4 Норильська (Російська Федерація). Учасник Норильського повстання у травні-червні 1953 р. Після звільнення в лютому 1955 р. повернувся на батьківщину. Реабілітований. Працював і мешкав у Хмельницьку [5].

Яскравим прикладом спротиву українських остарбайтерів може слугувати їхня активна участь у підпільній організації «Іскра», яку створили влітку 1942 р. шестеро остарбайтерів та колишніх радянських військово-полонених у м. Вурцен, поблизу Лейпцига. До кінця 1944 р. до цієї організації, яка вже нараховувала кілька сотень членів, входили польські та

французькі цивільні робітники, а також громадяни Німеччини, що мешкали в навколишніх селах і містечках, та примусові робітники Лейпцига. Члени «Іскри» проводили переважно пропагандистську діяльність серед іноземних примусових робітників, таємно слухали радіо, розповсюджували інформацію про ситуацію на фронтах, збирали одяг і продукти харчування для військовополонених. Узимку 1945 р. члени організації здійснили збройний напад на німецького офіцера в Лейпцигу, після чого найбільш активні її учасники змушені були тікати з міста, переховуватися в загонах чеських партизанів. Активні зусилля впродовж 1947–1964 рр. Володимира Гурченка, одного з керівників цієї організації, домогтися офіційного визнання «Іскри» так і не дали позитивних результатів [2, с. 76]. На виставці представлені матеріали членів підпільної організації «Іскра» з унікальних колекцій архіву письменника-дослідника, публіциста, теле- і радіоведучого С. С. Смирнова, ініціатора Всесоюзного масового руху з розшуку невідомих героїв Великої Вітчизняної війни [10, с. 22–23].

Третя частина «Не вороги, а рятівники – з вдячністю назажди» присвячена долям односельчанок полтавчанки Анастасії Рак, яку у травні 1943 р. разом із кількома дівчатами вивезли на примусову працю до Німеччини. Працювала на годинниковому заводі в Карлсруе під Мюнхеном (Баварія), де на той час виготовлялась автоматична зброя. Любов до малювання виявилася ще в робочому таборі. Реалізувати потяг до прекрасного за допомогою пензля допомогли старша наглядачка табору, яка подарувала фарби, та цеховий майстер станків В. Каплер, котрий приносив папір і скло (художник-аматор, він зацікавився незвичайною технікою і навіть реалізовував твори української дівчини в місцевих художніх салонах по 5 пфеннінгів). Визволена військами союзників у квітні 1945 р. Додому повернулася улітку. Одружилася зі старшим лейтенантом В. І. Раком. До малювання повернулася у 1980-х рр. Перша персональна виставка відбулася в Національному музеї Т. Г. Шевченка в 1992 р. У 1998 р. упродовж восьми місяців її персональна виставка «Барви України» експонувалася у Музеї людини в Парижі (Франція). Заслужений майстер народної творчості України, лауреат премії імені Катерини Білокур [10, с. 24]. На виставці репрезентовані долі й інших бранців, які вижили в неволі завдяки допомозі тих пересічених німців, котрі зберегли в жахіттях війни почуття людяності, взаємодопомоги та братерства.

У кожного примусового робітника була своя дорога повернення: комусь – далі, на чужину, комусь, нарешті, додому. Саме про таку драматичну долю уродженки Львова О. Танн йдеться у завершальній частині «Шляхи додому». У грудні 1942 р. вивезена на примусові роботи до Німеччини. Різнорабоча експериментального сільськогосподарського підприємства «Паприка» у Хофенхаймі (філія нацистського табору Дахау).

Невдовзі це підприємство було закрито, а його працівники-остарбайтери розпродані власникам приватних господарств. Працювала у фрау Г. Умоли с. Кювни (Федеральна земля Вюртемберг) разом із С. Танном і Галиною (остарбайтеркою з України). У квітні 1945 р. визволена військами союзників. Разом із С. Танном виїхала до його рідного міста в Познанському воєводстві (Польща). Одружилися 06.07.1945 р. У подружжя народилися два сини. Здобула освіту бухгалтера. Лише 1954 р. змогла відшукати молодшу сестру Тамару, яка мешкала в Києві. До останнього дня вважала себе громадянкою України і не змінювала громадянства [10, с. 26].

З цієї колекції примусових робітників Меморіального комплексу найменша – матеріально-речова база. На жаль, досить мало у фондозбірні представлені особисті речі остарбайтерів.

А тому зворушливо сприймаються представлені на виставці валіза та чоботи уродженки Київщини Г. Перчук, якій пощастило повернутися на Батьківщину та дочекатися статусу повноцінної громадянки своєї країни. А чоботи, у яких поверталася, проносила і зберегла до останнього дня як святкові. А по її смерті дорогоцінний скарб був переданий родиною до Меморіалу [7].

У позавітринних планшетах – матеріали німецької вербувально-мобілізаційної кампанії, на противагу їм – контрпропагандивні радянські листівки, роз'яснення та оголошення, листи та фотографії остарбайтерів, зроблені в неволі.

Завершають виставку сотні опитних листів репатріантів із різних районів Київської області, аналітичні довідки Київської міської і обласної комісії сприяння Надзвичайній державній комісії зі встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників дають змогу скласти уявлення про репатріацію остарбайтерів.

За часи Другої світової війни у Третньому райху примусово працювало близько 13,5 млн робітників із 26 країн Європи, з яких майже 2,4 млн було вивезено з території сучасної України. З них було репатрійовано майже 1,8 млн людей. Не побажали повернутися на батьківщину близько 150 тис. осіб, решта знайшла свою могилу в німецькій землі [11, с. 148].

Основна частина колишніх невольників проходила перевірку й фільтрацію у фронтових та армійських таборах або збірно-пересильних пунктах наркомату оборони й перевірко-фільтраційних пунктах НКВС, яку проводили співробітники НКВС, НКДБ і контррозвідки СМЕРШ. Після прибуття до місць проживання репатріанти знову повинні були пройти перевірку в органах безпеки.

Зі слів тих, хто підлягав перевірці, співробітники НКВС заповнювали анкету. Особливу увагу звертали на те, коли й за яких обставин потрапила людина на територію воюючих із СРСР держав. Не важко

здогадатися з документів, що репатріантів розглядали якщо не як «зрадників Батьківщини», то як людей, що не виявили достатньої мужності й працювали на нацистів. У процесі перевірки у репатріантів забирали всі документи, які підтверджували особу або факт перебування за кордоном чи працю в Райху. Натомість особі, що пройшла реєстрацію в комісії, видавалося направлення на постійне місце проживання з позначкою «видом на жительство служити не может».

Виставка «Гірке слово – остарбайтер» розширює, доповнює і поглиблює розділ експозиції «Примусове вивезення робочої сили до Третього райху», а в подальшому поповнить розділ залу «Нацистський окупаційний режим в Україні» головної експозиції.

Усі роботи науковців Меморіалу є спробами наблизитися до всебічного розуміння проблеми та достовірного її відтворення музейними засобами. У Меморіальному комплексі вперше в Україні в музейній експозиції тему використання українських підневільних робітників виокремлено й висвітлено з широким залученням оригінальних експонатів. Якщо в радянські часи проблема розглядалася в експозиції в контексті «всенародної боротьби в тилу ворога, зриву колонізаторських планів нацистських окупантів», то тепер їй відведено окремий розділ. Нова експозиція переконливо засвідчила: завісу мовчання знято, розпочався процес відновлення справедливості стосовно громадян, які стали жертвами злочинної політики і не знайшли належного розуміння та підтримки на Батьківщині.

Серед провідних наукових установ України Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» – один з головних осередків із питань вивчення та дослідження теми насильницької депортації та використання примусової робочої сили у промисловості та сільському господарстві нацистської Німеччини. Про це свідчить один з численних відгуків відвідувачів:

«Дякую Вам за чудовий музей, але і трагічну пам'ять. Сподіваюсь, що ми, європейці, дістали урок. Це не повинно ніколи повторитись».

Подібних відгуків досить багато, адже за I півріччя 2013 р. музейну експозицію оглянуло понад 400 тис. відвідувачів.

Список використаних джерел:

1. Війна. Окупація. Пам'ять: Примусові робітники з України в окупованій Європі: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 27 вересня 2012 р. / Український ін-т національної пам'яті, Ін-т історії України НАН України; упоряд.: Р. І. Пилявець, В. М. Яременко. – К.: НВЦ «Пріоритети», 2012. – 230 с.

2. Гальчак С. Українські робітники нацистської Німеччини: вербування, примусова праця, репатріація / С. Гальчак, Т. Пастушенко, М. Шевченко //

Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття: У 2-х кн. – Кн. 2. – К.: Наукова думка, 2011. – С. 44–91.

3. Грамота похвальна № 64 Комендантової (Вітвіцької) В. М., учениці 8-го класу СШ №123, м. Київ. 22.06.1947 р. // Фонди Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років» (Далі – Фонди МКНМІВВВ). – КН-209170. – Д-33729.

4. Довідка Державного музею Аушвіц-Біркенау (видана Савкевич (Гимос) Є. І.). м. Освенцім. Польща. 11.07.2001 р. // Фонди МКНМІВВВ. – КН-239245. – Д-49380.

5. Довідка № Н-506 Військового трибуналу Московського округу про реабілітацію Греха О. В. (копія). 21.09.1963 р. // Фонди МКНМІВВВ. – НД-27638.

6. Легасова Л. В. Колекція документів Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років» з проблеми дослідження історії українських «остарбайтерів» / Л. В. Легасова, М. Ю. Шевченко // «...То була неволя». Спогади та листи «остарбайтерів». – К., 2006. – С. 15–28.

7. Особисті речі Перчук Г. Г. 1944–1945 рр. // Фонди МКНМІВВВ. – КН-238140. – РР-2290; КН-238141/1,2. – РШ-1287/1,2.

8. Пісенник Ульянівської А. О. 1943–1945 рр. // Фонди МКНМІВВВ. – КН-250243. – Д-57620.

9. Смірнова В. І. Інформаційно-довідковий покажчик «Остарбайтери з України»: з фондів колекцій Меморіалу (рукопис). – К., 2013. – 131 арк. // Науковий архів Меморіального комплексу.

10. Тематико-експозиційний план виставки «Гірке слово – остарбайтер» (рукопис). – К., 2013. – 29 арк. // Науковий архів Меморіального комплексу.

11. Шевченко М. Ю. Остарбайтери-кияни. Вербування, примусова праця, репатріація (1942–1945 рр.): на матеріалах фондозбірні Меморіалу / М. Ю. Шевченко, О. П. Білоус // Війна. Окупація. Пам'ять. Примусові робітники з України в окупованій Європі. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 27 вересня 2012 року. – К.: НВЦ «Пріоритети», 2012. – С. 147–158.

12. Щоденник Величко К. Л. 1942–1945 рр. // Фонди МКНМІВВВ. – КН-130079. – Д-20083.

Шевченко М. Ю., Гедз В. А. Меморіалізація жертв нацистських переследованих в дослідницькій і експозиційній діяльності співробітників Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни»

Проаналізовано досвід Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. з наукової точки зору дослідження теми насильницької депортації та використання примусової праці українських робітників. ґрунтуючись на отриманих результатах, проведе-

но целый ряд научных и музейных мероприятий с целью чествования жертв трудовых депортаций и сохранения памяти о них.

Ключевые слова: депортация, принудительный труд, оstarбайтеры, Третий рейх, Мемориальный комплекс.

Shevchenko M. Y., Gedz V. A. Perpetuation of victims of Nazi Persecution in Research and Employees' Exposition Activity of the Memorial Complex «The National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941–1945»

The experience of the National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941–1945 is elucidated in scientific research topic of forced deportation and the use of Ukrainian forced labour workers. Grounding on the obtained results, the Memorial complex has conducted a number of scientific and museum activities to commemorate of the victims of deportation for forced labor and preserve the memories of them.

Keywords: deportation, forced labor, Ostarbeiter, the Third Reich, Memorial complex.